

RUSZOLY JÓZSEF*

FOLYTONOSSÁG ÉS ÚJRAKEZDÉS – AZ 1865–1868. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS ÖSSZEHÍVÁSÁRÓL MÁSFÉL ÉVSZÁZAD MŰLTÁN

„A magyar államiság folyamatos léte – századokon át napjainkig – egészen kivételes, sőt egyedüli képlet Európa ezen tájékán. Éppen ezért külön figyelmet érdemel ennek a közjogi, illetve államjogi keretnek a fejlődése, amelyek ezt a folyamatot a jog eszközével támogatták. Az új alkotmányoknak erre figyelemmel kell lenni.”

(Kovács István, 1988/1989)

Első szavam legyen a köszönet. Köszönet mindazoknak, akik rám gondoltak, e magas szakmai kitüntetésszámba menő díjra előterjesztettek, és akik ezt nekem ítelték. Köszönet mindazoknak: tanítóimnak, tanárainknak, professzorainknak, pályatársainknak, akik pályámon elindítottak, azon támogattak, haladásomat elősegítették. Köszönet falumnak és családomnak. Feleségemnek.

Kész a leltár? Majdnem. A lezárást ugyan akarva-akaratlanul halasztottam. Hogy van miről számot adnom e befejezés előtti szakaszban, annak örülök; miként életműdíjammak is.

Miből is tarthatnék előadást, mint a hazai törvényhozási képviseletből, amely 1962 ősze óta kutatási témám. Jól emlékszem, éppen a kubai válság hetében kezdtem el kutatni a Gyulai Állami Levéltárban a Békés megyei választásokat Maday Pál megbízásából az általa szerkesztett Körös Népe történeti és néprajzi szemle számára. Kutatásaim itt nem messze, az Országos Levéltárban, évtizedek során pedig valamennyi hazai közlevéltárban váltak teljessé, átfogva az újabb magyar alkotmánytörténet teljes évszázadát 1848-tól 1949-ig. Számos más témám mellett a hazai választójog és választási rendszer történetéhez – európai kitekintéssel – mindig visszatértem.

Both Ödön javaslatára jó időre lekötött s máig foglalkoztat az érvényességükben megtámadott képviselő-választások ügye. Sikeresen megvédett (1977) kandidátusi értekezésemet formáltam első monográfiámmá; *A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948* (1980) c. munkámat máig legsikerültebb könyvemnek tartom.¹ Talán mások is.

* CSc, professor emeritus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bónis György Szeminárium, 6720 Szeged, Tisza Lajos krt. 54.

E-mail: bonis@juris.u-szeged.hu.

¹ RUSZOLY József: *A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948* (Budapest: KJK 1980); hasonmásban két társ tanulmányával együtt RUSZOLY József: *A választási bíráskodás története*

E téma kutatása és írása során megtapasztaltam, hogy egyetlen választásra sebtében készült törvényeink – a pozsonyi *1848. évi V. tc.* és a kolozsvári *1848. évi II. tc.* – az 1874. évi választójogi novelláig való alkalmazásuk során egyre több apróbb-nagyobb, úgy-ahogy megoldott kérdést vetettek föl. Adva volt a kutatás iránya: a verifikációs eljárások során föltártam a gyakorlat visszaját, ismerjem meg a színét, teljesebb történetét is. Még meg sem kaptam kandidátusi okleveletem, amikor már a Bécsi kapu téri palotában kopogtattam a helytartótanácsi, guberniumi, majd belügyminisztériumi iratanyagot kutatandó. A teljesség igényével. Jó néhány tanulmány mellett két monográfiában tettem közzé az 1861-i és 1865–1875 közötti négy általános választás történetét, alapvetően alkotmánytörténeti jelleggel.² Bár eredendően kutatásaimat erre a korra korlátoztam, hiszen 1848/49-et Csizmadia Andor professzor, kinek példamutató támogatását élvezhettem, egyik legjobb könyvében³ már megírta, rá kellett jönnöm: munkám csak úgy lehet teljes, ha ide magam is visszatérek. Három megye (Csanád vármegye, Csongrád vármegye, Bihar vármegye) és Szeged választástörténete nyomán is még előttem a nagy föladat: 1848/49-et illető kutatásaim befejezése és monografikus földolgozása.

Az egész kort átfogó intézménytörténeti összegzésben így is alig haladtam. Számomra ez sem nagyvonalú általánosításokban merül ki, sokkal inkább a választási gyakorlat részlemeleinek összegzésében.

Jelen előadásom témaválasztásakor fölmerült ugyan egy magasabb röptű, mintegy előzetes összegezés gondolata is, ám azt elvettem. Úgy gondoltam: inkább egy fontos részkérdésről beszélek, mellyel betekintést nyújthatok kutatói világomba is.

Éppen százötven esztendeje zajlottak a képviselő-választások az 1865–1868. évi országgyűlésbe; abba az országgyűlésbe, amely az *1867. évi XII. tc.*-kel – hogy csak ezt a legfontosabbat emeljem ki alkotásai közül – megalapozta az Ausztria és Magyarország közötti reális unió alapuló dualista államkapcsolatot. Lehetővé tette 1848-i törvényeinknek, lényeges megszorításokkal bár, ám mégis a továbbfejlesztés lehetőségével való érvényesülését.

A polgári kori választójogot és a választási rendszert megalapozó törvényeink szakítva a megyéket, szabad kerületeket, székeket, városokat s más (egyházi) intézményeket megillető rendi követküldéssel s a vele járó követutasítással

Magyarországon (Szeged: Pólay Elemér Alapítvány²2015) 1–564. Jelen tanulmány képezte az alapját a szerző előadásának, melyet Iuris Consulto Excellentissimo életműdíjának átvétele alkalmából az MTA Jakobinus Termében 2015. november 26-án tartott. Jelen közlemény az *Újabb kutatások Magyarországon alkotmány-, közigazgatás- és jogszolgáltatás-történetéhez – európai kitekintéssel (1848–1918)* című, OTKA K 101.735 nyilvántartási sz. pályázati programba illeszkedik.

² Lásd a Jogtörténeti Tár 2/2, 2/3. és 2/4. köteteként RUSZOLY József: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvények gyakorlati kormányhatósági és hazai helyhatósági levéltári források alapján* (Budapest: Püski 1999); uő.: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1869–1874. Az 1848. évi pozsonyi II. és kolozsvári II. törvények gyakorlatához hazai levéltári források alapján* (Szeged: Pólay Elemér Alapítvány 2013); uő.: *Választójog és választási rendszer Magyarországon. Tíz tanulmány az 1848. évi választási törvényeink alkalmazásához* (Szeged: 2016) (szerkesztés alatt).

³ CSIZMADIA Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben (Az első népképviseleti választások)* (Budapest: KJK 1963).

és -visszahívással, a törvényben meghatározott feltételeknek megfelelő, magukat választóként összeírató férfi honpolgárookra ruházzák a képviselő-választás jogát. Arányszámuk szerint a teljes lakosságnak mintegy 6,5%-át tették ki.

Bár a területi és városi municípiumok, melyek maguk is polgárosultak, elveszítették rendi hatásköreiket, a választások előkészítésében mellőzhetetlenek maradtak. Megújított vagy éppen új testületi szerveik – a törvény által meghatározott számban – maguk alkották meg választókerületeiket, jelölték ki azok főhelyeit, aminek az egy helyre központosított voksolás – többnyire nyílt szavazás – miatt nagy jelentősége volt. Magát a választást ugyane testületek által választott, az első tisztségviselők (alispán, polgármester) elnökletével működő központi választmányok szervezték; ezek küldték ki a választókerületekbe az összeíró, valamint a szavazatszedő küldöttségeket, s határozták meg a törvény előírta határidőket, nemkülönben a választások napját is.

Az 1848. évi V. tc.-ben rendezett választójog és választási rendszer további alkalmazása először az 1860. évi *Októberi diploma* utáni „kis forradalom”, vagy ahogyan Szabad György maradandó értékű monográfiájának címével is jellemezte: *Forradalom és kiegyezés választójogján (1860–61)* (1967) történt meg. Forma szerint a törvényt egy helytartótanácsi rendelet váltotta föl, a területi hatályra, valamint a felügyeletre vonatkozó akkor elkerülhetetlen változtatásokkal, maguk az anyagi és eljárási szabályok némi eltéréssel maradtak; hogy a magyar nyelvismeretet a képviselőktől ne igényeljék, az 1860. decemberi választójogi értekezlet nyomán maga br. Eötvös József is pártolta. A választások és a képviselői verifikáció során egyébként is rendre magára a törvényre hivatkoztak. A rendeletre csupán elvétve.

Országosan a Belügyminisztérium helyét bitorló Helytartótanács fogta össze a választásokat; hozzá érkeztek az összeírási panaszok is, a lebonyolítást viszont az 1848-i törvények szerint az újjászervezett municípiumok által megválasztott központi választmányok végezték.

Miután az országgyűlés nem kívánt beilleszkedni a *Februári pátens* (1861) körvonalazta birodalmi szervezetbe, 1861. augusztus 22-én az uralkodó fölosztotta. Ez lett a sorsuk a municípiumok és községek testületi szerveinek, azokat pedig követték a tovább nem szolgáló tisztségviselők. A Schmerling nevéhez fűződő provizórium alig különbözött a Bach-rendszerrel, történeti alkotmányunk alapintézményei hiányoztak idejében.

Hogy a kiegyenlítés elkerülhetetlen, annak irodalmi jele volt 1865-ben Deák Ferenc *Adalék a magyar közjoghoz* c. könyvterjedelmű tanulmánya (vitairata) a Budapesti Szemlében – (1865. február),⁴ valamint húsvéti cikke a Pesti Napló 1865. április 16-i számában.⁵

⁴ DEÁK Ferenc: „Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: »Das ungarisch-österreichische Staatsrecht«. A magyar közjog szempontjából” *Budapesti Szemle* 1865/1. 188. [Reprint kiadás Budapest: KJK 1987]; Kovács István: *Deák „Adalék”-a és a magyar közjog. Utószó és jegyzetek Deák Ferenc „Adalék a magyar közjoghoz” című könyvéhez* (Budapest: KJK 1987) 191–317. E tíz kötetesre tervezett, ám csonkán maradt sorozat eme első darabjának bemutatására (Zalaegerszeg, 1987. május 27.) irtam A kiegyezés újabb historiográfiája és a jogtörténet c. tanulmányomat (*Jogtudományi Közöny* 1987/10. 559–565.), melynek változatai utóbb

Történeti alkotmányunk *de iure* folytonossága magyar alkotmánytörténész számára ma sem lehet kétséges, ám Concha Győző szavaival a jog világa és a tények birodalma távol állhat egymástól. Hogy valójában (*de facto*) is éljen, nélkülözhetetlen intézményeit – így az országgyűlést, a felelős kormányt, a municípiumokat s a községeket – újjá kellett szervezni. (Ne feledjük, amint arra a megyéket illetően Kossuth Lajos figyelmeztetett: a történeti alkotmány nem egyszerűen jogforrások összessége, hanem működő intézmények együttese is volt.)

A kiegyezést tető alá hozó országgyűlést Ferenc József 1865. szeptember 17-i elhatározásával 1865. december 10-ére hívta össze; egyidejűleg egy késő őszi ülésszakra a Lajtán túli *Landtag*okat is összehívta, három nap múltán pedig manifesztumban jelentette be a *Februári pátens* fölfüggesztését és a Birodalmi Tanács (*Reichsrat*) működésének szünetelését.⁶

A 14.462. kancelláriai számmal ellátott, Ferenc József által aláírt és Majláth György főkancellártól ellenjegyzett meghívólevél immár Pestre hívta össze a hongyűlést, ám továbbra is fönntartotta az 1861-i választási rendszabályt; mint írta: „a követválasztásra nézve az 1861. évi boldogasszonyhó [január] 7-én kelt kegyelmes elhatározásunkkal megállapított választási rendszabályt ezúttal is alkalmazandónak elhatároztuk.”

Szemben az 1860/61. évi „kis forradalommal” („kis alkotmánnyal”) – mindkettő Reizner János átörökítette szegedi kifejezés –, amikor az önkormányzatok az 1848-i törvények alapjain újjáéledhettek, a provizórium kormányzat elég erősnek érezte magát mellőzésükre a kiegyezésig. A legfőbb testületi szerveiktől 1861 őszén megfosztott municípiumok és községek továbbra is a provizórium idején kinevezett tisztviselők alatt maradtak. Csupán annyi változott, hogy a vármegyék új főispánokat vagy főispáni helytartókat, a kerületek új főkapitányokat, a szabad királyi városok pedig frissen kinevezett királyi biztosokat kaptak. Az 1848:V. tc.-nek a választási rendszerre vonatkozó, az 1861-i szabályzat által is átvett rendelkezéseit vármegyei, kerületi és városi testületi szervek (állandó bizottmányok, képviselő-testületek) nélkül mégsem lehetett alkalmazni. Önként adódhatott volna a lehe-

fölvettem kötetembe is. Lásd RUSZOLY József: „A kiegyezés újabb historiográfiája és a jogtörténet” in *Újabb magyar alkotmánytörténet 1848–1949. Válogatott tanulmányok* (Budapest: Püski 2002) 120–131; RUSZOLY József: „A magyar közjog történetének szempontjából”. Deák Ferenc Adaléka és az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés. Két adalék az újabb magyar alkotmánytörténelemhez. Az 1849. évi nemzetiségi törvényről és az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezésről – a külföldnek is” *Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. 2004/18. 25–43*; József RUSZOLY: „Vom Standpunkte der Geschichte des ungarischen öffentlichen Rechts». Der 'Beitrag' (Adalék) von Ferenc Deák und der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867 im Spiegel der Historiographie” in Gábor MÁTHÉ – Barna MEZEY (szerk.): *Nationalstaat – Monarchie – Mitteleuropa: Zur Erinnerung an den »Advokaten der Nation«*, Ferenc Deák (Budapest: Gondolat 2004); József RUSZOLY: *Beiträge zur neueren Verfassungsgeschichte (Ungarn und Europa)* (Budapest: Gondolat 2009) 235–267.

⁵ Róla legutóbb, 2015. április 29-én a Nemzeti Közigazgatási Egyetem Közigazgatás-tudományi Karán Máthé Gábor Gondolatok a 150 éves Húsvéti cikkről címmel érkezett.

⁶ BEKSICS Gusztáv: *I. Ferencz József és kora. A modern Magyarország (1848–1896)* [Írták Márki Sándor és Beksics Gusztáv] [A magyar nemzet története (szerk.: SZILÁGYI Sándor) c. sorozat X. köt.-e] (Budapest: Athenaeum 1898) 636; SZABAD György: „Az önkényuralom kora (1849–1867)” in Kovács Endre – KATUS László (szerk.): *Magyarország története. 1848–1890* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1979) 740.

tőség, amely egyébként a kormányiszékek oldaláról is fölvetődött, hogy e testületek által 1861-ben megválasztott *központi választmány*okat egyszerűen reaktívalják, ám ezt Deák Ferenc ellenezte. Inkább belenyugodott abba, hogy az önkormányzati testületeket csakis egyetlen alkalomra, csupán a választókerületek megszervezése és a központi választmányok megalkotása feladatkörével hívják össze. „A formális közgyűlésekre sereglőket – írja Szabad György – a kiegyezés szorgalmazói azzal igyekeztek önkorlátozásra bírni, hogy ennek a parancsolt rendszabálynak a megszegése veszélyeztetné az országgyűlés megtartását.” Evégett Majláth György kancellár is erélyes föllépésre buzdította a főispánokat s a királyi biztosokat.⁷

Az önkormányzati testületek jogkorlátozását maga a meghívólevél tartalmazta; emígyen:

„Mivégből királyi legfőbb hatalmunk[nál] s hatóságunknál fogva kegyelmesen megengedjük, hogy az 1861. évi szentandrásó [november] 5-én kelt elhatározásunk folytán fölosztatott megyei bizottmányok és szabad királyi városi képviselő testületek az 1848:V. tc. 7-ik §-ában érintett közgyűlések helyettesítéseül a választókerületek s központi választói bizottmány megalakítása végett egybehívathassanak [...]”

A helyhatóságok e meghívólevelet, amely maga is a „törvényes intézkedések” haladéktalan megtételére hívott föl, közvetlenül Bécsből, a magyar királyi udvari kancelláriától kapták meg. A nagyobb nyomaték kedvéért a Helytartótanács is a lehető legrövidebb időn belül intézkedett; 1865. szeptember 21–23-án a hatóságok első tisztviselőit (főispánjait, főispáni helytartóit, főkapitányait, királyi biztosait) megkeresve megküldte az 1861. évi választási rendszabályokat is.⁸

A választással kapcsolatos közjogi ügyek „szabatos és gyors tárgyalása céljából” br. Sennyey Pál tárnokmester, a Helytartótanács elnöke 4721/1865. eln. sz. *Elnöki üzenetében* szeptember 19-én az országgyűlés tartamára ideiglenes jelleggel ifj. Bartal György első elnökhelyettes *előülése* mellett Palló Sándor, Mihályi Gábor, Mándics Tivadar és Havas Sándor tanácsnokok, valamint Novák Lajos r.a. [rendelkezés alatti] szolgabíró mint tollnok részvételével *központi közjogi bizottmányt* alakított. Mellé Novák Lajos irányításával külön *közjogi–országgyűlési ügyosztályt* is szervezett.⁹

Az uralkodó 1865. szeptember 1-jén november 19-ére új erdélyi országgyűlést hívott össze, melynek egyetlen föladata az uniót kimondó *1848:I.* (kolozsvári) *tc.* revíziója volt. A választójog ezúttal még oktrojált maradt: az alapcenzus nyolc forint egyenesadó volt, ám már a fejadó beszámítása nélkül, s a régi nemesi jogot is visszaállította. Mindkettő a románokat sújtotta. Ferenc József a pesti országgyűlés összeültével december 15-én elnapolta e legutolsó kolozsvári országgyűlést, amelyet azonban csupán a kiegyezés és koronázás után, 1867. június 20-án oszlatott

⁷ SZABAD (6. lj.) 742–745; idézet 744.

⁸ OL Htt. Országos Levéltár, Helytartótanácsi levéltár [a továbbiakban: OL Htt.] 1865–II–15–73 991. Benne a királyi meghívólevél is. – Lásd a Függelékben!

⁹ 8. lj. 74 399. E közjogi osztály Novák Lajossal az élen 1867. február 20-án átkerült a Belügyminisztériumba.

föl. Egyidejűleg érvénytelenítette az 1863-ban összeült nagyszzebeni *Landtag* határozatait.¹⁰

Ferenc József 1865. december 25-én engedett a kolozsvári országgyűlés december 18-án kelt kérelmének, „megengedte”, hogy Erdély Nagyfejedelemség „királyi hivatalosai [regalistái] és törvényhatóságainak képviselői meghívattassanak a Pesten december 10-ére összehívott – tehát már meg is nyitott – *magyar országgyűlésre*”, mégpedig „az 1848. évi választási rend és mód szerint”. Miért is az 5580. erdélyi kancelláriai számon három nyelven – magyarul, németül és románul – hasábos formában kiadott meghívólevélben meghagyta:

„a Megyék és Vidékekben, Naszód Vidékét is ideértve, a Székely és Szász Székek és Vidékekben, a Királyi szabad és mező városokban célszerűen rendelkezettek, hogy a követek megválasztása az 1848. évi II. törvénycikk értelmében mielőbb végrehaj-
tassék és a megválasztott követek a már folyamatban lévő Magyar Országgyűlésre elküldessenek”.

A visszaállított erdélyi királyi főkormányzók (gubernium) 1866. január 10-én ugyancsak három nyelven *Utasítást* adott ki, amely 41 pontjában – némi magyarázattal – egybefoglalta az 1848:II. (kolozsvári) *tc.* és az alapjául szolgáló 1848:V. (pozsonyi) *tc.* szabályait. Jogforrási jellegében tehát eltért az 1861. évi választási szabályzattól, amely mintegy az 1848:V. *tc.* helyébe lépett. Ellentétben az 1861. évi szabályzattal, melyet az eljáró szervek és az országgyűlés gyakorlatilag hallgatással mellőztek¹¹ – tehették, hiszen szakaszainak javarésze megegyezett a törvényével –, erre az *Utasításra*, amely egyébként nem pótolta, hanem csupán összefoglalta a hivatkozott törvényeket, az eljáró szervek gyakorta hivatkoztak.¹²

E választásokat municipiumonként monografikusan már földolgoztam. Ebből ehelyütt az országgyűlés összehívásának fogadtatását, az eljáró önkormányzati szervek összetételét, a központi választmányok megválasztását, valamint a választókerületeket vagy székhelyeiket illető vitákat emelem ki.

Sommásan eleve megállapítható: a helyhatóságok tisztában voltak azzal, hogy az országgyűlés összehívása nem mindenben felel meg a törvényeknek, mivel azonban a törvények helyreállítását éppen az országgyűléstől remélték, kénytelen-kelletlen aktivitásba léptek. A megyékben az 1861-i állandó bizottmány közgyűlésének tagjai voltak az 1861-i alkotmányos tisztviselők is. Bebocsátásukat viszont problematikussá tette, hogy helyükre a provizórium idején kinevezettek léptek. A főispánok s a főispáni helytartók általában engedékenynek bizonyultak: mivel a bizottsági közgyűlést egyelőre csak egyetlen alkalomra hívták össze: eseti (*ad hoc*) behelyette-

¹⁰ JORDÁKY Lajos: *A Román Nemzeti Párt megalakulása* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1974) 18–20; Szász Zoltán: „Az abszolutizmus kora Erdélyben (1849–1867)” in uő. (szerk.): *Erdély története* III. köt. 1474–1478, 1493, 1503, 1624; BEKSICS (6. lj.) 567–568, 636.

¹¹ SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választójogján (1860–61)* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1967) 244–245; PECZE Ferenc: „A parlamenti választójog és az 1861. évi választási szabályzat” *Jogtörténeti tanulmányok* 1980/4. 248–254.

¹² OL Erdélyi Főkormányzók levéltára. 1866:895.

sítés révén, amit az *1848:XVII. tc.* is engedett a főispánoknak, a (központi) alkotmányos tisztikart, legalábbis részben, esetleg csupán az első vagy másodalispánt visszahelyezték állásukba. Erre annál is inkább szükség volt, mert a főispán vagy a főispáni helytartó a közgyűlést maga is vezethette ugyan, a központi választmányban viszont csupán a megye törvényes első – akadályoztatás esetén másod- – alispánja elnökölhett. Ha a közgyűlésen mégsem történt volna behelyettesítés, a testület úgy is megválasztotta a központi választmányi elnököt, mégpedig az 1861-i alkotmányos alispánok egyikének, rendszerint az első alispánnak a személyében.

Különösnek mondható Borsod vármegye esete, ahol a bizottmányi ülés 1865. október 10-én nem csupán jóváhagyta tisztségében a provizórium kinevezte első alispánt, hanem e minőségében a központi választmány elnökévé is megválasztotta. Szathmáry Király Pálról volt szó, aki ellenzékiként a reformkorban is ellátta e tisztséget. Hogy a törvénytelen rendszerben állást vállalt, az az alkotmányos testületet e szerint nem zavarta.

Talán az sem véletlen, hogy két nap múlva Miskolc képviselő-testülete is bizalmat szavazott ifj. Kis József provizórikus polgármesternek, akit a központi választmány elnökévé választott.

A vármegyék alkotmányos közgyűlései általában nehezményezték, hogy összehívásuk egyetlen alkalomra, az országgyűlést előkészítendő történt, amit óvással vagy egyszerű határozattal, Baranya vármegye kivételesen Ferenc József császár és királyhoz intézett feliratban juttatott kifejezésre.

Az 1848-ban létesített *választókerületeket* utóbb nemigen változtatták meg, legfeljebb főhelyeiket helyezték át, többnyire lokális érdekekből, egyik helységről a másikba. Az 1865-i választások előtt a Jászkun kerületben és a Hajdú kerületben, nemkülönb Abauj vármegyében és Túróc vármegyében volt erre példa. Az utóbbi esetben talán a tót (szlovák) nemzetiségi törekvések ellenében, Bács-Bodrog vármegyében viszont éppen ellenkezőleg: kérésükre a szerbek javára tették át két választókerület székhelyét.

Nem jártak sikerrel sem Bereg vármegyében, sem Máramaros vármegyében azon rutén törekvések, melyek nemzetiségi szempontból a választókerületeknek szinte teljes átszabását célozták.

A túlnyomó részben románok lakta Krassó vármegyében a bányahelyek többnyire német és más nemzetiségű, de nem román választói, akiknek törekvése 1848-tól saját bányavidéki választókerület kialakítása volt, nemzetgazdászati érvekkel is alátámasztottan, most sem jártak sikerrel.

A választásokat vezérlő *központi választmányok* az 1861-i testületek némileg megújított folytatásai voltak. Pótolták az elhunytak, elköltözöttek és a provizórium idején hivatalt vállalókat, nemkülönb az egykori községi előjárókat, ha már nem voltak hivatalban. Somogy vármegye állandó bizottmánya 1865. október 10-én az elítélt Nedeczky István helyére Nedeczky Antalt választotta be a választmányba.

Bár megannyi *vármegyei állandó bizottmányi közgyűlést* földézhethék, hogy előadásom életszerűbb legyen, álljon itt csupán példaként: három dunántúli és két tiszántúli.

FEJÉR VÁRMEGYE

A vármegye 1865. október 5-i állandó bizottmányi ülésén Madarász József a következő írásbeli indítványt tette:

„Fejér megye közönsége élénk meglelégedéssel vette, hogy az országgyűlés összehívása által mód és alkalom nyújtatik az alkotmányos élet tellyes visszaállítására, evégett a törvényes választási előmunkálatok megtételére készséggel nyújt ugyan segédkezet, de egyszersmind azon ragaszkodásánál fogva, mellyel az ország szentesített törvényeihez és így a törvény azon rendelkezéséhez is viseltetik, hogy amíg az országgyűlés a megye rendezését véghezvinné, a megyei hatóság az 1848:XVI. tc. szerént gyakoroltassék, megyei kormányzatát és tanácskozásait alkotmányos jogával meg nem egyeztethető rendeletek teréről és korlátai közül kibontakoztatni a megye közönségének főbb törekvése.

Ennél fogva: A megyei közönséget képviselő bizottmány egyedül az alkotmány által kiszabott törvényes körben működhetvén, és a törvényes jogköréből mit sem engedhetvén, nyilvánílja s jegyzőkönyvileg ünnepélyesen kijelenti, hogy a megyei önkormányzatot az 1848:XVI. tc. értelmében mielőbb foganatosíttatni, és az ezen, 1865. évi december 10-én kezdendő országgyűlés megnyitásával alkotmány- és törvény-szabta kötelességet teljesíteni óhajtja.”

Egyhangúlag elfogadták. Az elhunyt, elköltözött vagy egyébként akadályozott tagok pótlásával közfelkiáltással az 1861-i központi választmányt választották újra.¹³ A választmányt Horváth László első alispán mint „választott elnök” vezette.

TOLNA VÁRMEGYE

Tolnában az állandó bizottmányi közgyűlést azért tartották kissé később, 1865. október 17-én mivel Sztankovánszky Imre főispán csupán október 6-án nyerte el, 1848 és 1860 után immáron *harmadjára*, kinevezését. Hosszú beszédében hathatott a bizottmány tagjaira, e megyében ugyanis a másutt az önkormányzat helyreállítására végett tett óvás elmaradt. Igaz viszont, hogy a megye elhatározta:

„Az ország függetlenségének és felfüggesztett alkotmányának s törvényeinek helyreállítását az országgyűléstől várván, nem csak, de szentül reménylén is – itt és ez alkalommal kijelenti, hogy a megyei önkormányzatot az 1848-ik évi III. tc. 26. szakasza, továbbá az 1848-ik 16. és 17. törv.cikkek értelmében az ez évben kezdendő országgyűlés megnyitásával gyakorolni és helyesíteni óhajtja.”

Egyebekben nem csupán az 1861-i kerületeket, hanem az akkor megválasztott központi választmányt is meghagyta.¹⁴

¹³ OL Htt. 1865-II-15-83 481.

¹⁴ Tolna Megyei Levéltár, Tolna vm. alisp. ir. 1866:897. Vö. HORVÁTH Árpád: *A megyei önkormányzat működése Tolnában 1848 és 1872 között* [Tanulmányok Tolna megye történetéből (szerk. K. BALOG

VAS VÁRMEGYE

Az 1865. október 9-i bizottmányi közgyűlés óvott amiatt, hogy a főispáni helyettes által csonkán, az 1861. évi tisztikar nélkül s csakis az 1848:V. tc. 7 §-ába foglalt választási előkészületek miatt, egy alkalomra hívták össze.

„A megyei bizottmány komoly megfontolással hazánk e kivételes helyzetében [helyzetében] erkölcsi nyomás kényszere alatt kötelességének érezte eljárásában a mellőzhetetlenre szorítkozva, az actio terén csak addig s abba bocsátkozni, mi e kitűzött magasb cél elérésére, országgyűlés összejövételének lehetőségére mulhatatlan szükséges.”

A választókerületeket változatlanul hagyva Balogh Antal 1861-i másodalispán elnökletével közfelkiáltással megválasztotta központi választmányát, melyben a név szerint megnevezettek mellett néhány helység 1861. évi bírása is tag lett. „Ezen kívül [bekerültek] az 1861-ik évi tisztikar életben lévő és jeleni provisorium alatt nem szolgáló, e helyen név szerint meg nem nevezett tagjai.”¹⁵

BÉKÉS VÁRMEGYE

Az 1865. október 2-i „egyedül erre az egyre (*ad hoc*) egybehívott, megtartott és megyei közgyűlés helyett szolgáló bizottmányi ülésen” br. Wenckheim Béla főispán elnökölt. Programbeszédéből a megyére vonatkozó szavait idézem: „*még egy darabig inkább a provizorium mellett, mint félszeg törvényesség [re] és csonka alkotmányosságra szavazok*”.

A király összehívó levelére Trefort Ágoston kettős indítványt tett: e bizottmány 1. alakítsa meg a központi választmányt, s válasszon élére *ad hoc* alispáni címmel elnököt; 2. „ünnepélyes óvást tegyen ezen, a megyék törvényes visszaállítása nélkül a kivételes állapot kényszerűségénél fogva tett eljárás ellen, hogy abból a jövőre nézve a megye ellen semmi törvényes következtetést vonni soha senkinek se lehessen.” Így történt; elnökké Omaszta Zsigmondot választották; a választmánynak a községi bírák is tagjai lettek mind a két kerületben. A főispán „*a boldog viszontlátásig*” köszönt el.¹⁶

BIHAR VÁRMEGYE

A megyei bizottmány 1865. október 14-én tartotta ülését, melyet Szlávy József főispán mértéktartó, mondhatni szerény beszéde vezetett be. A megye mint a nemzeti jogok védője nem iktatta be hagyományosan a főispánt, mégis a „tisztelet elismerését” fejezte ki neki. Sorra ismertették a kancellária szeptember 28-i intézvényét

János) c. sorozat VIII. köt.] (Szekszárd: Tolna Megyei Tanács Levéltára 1978) 202–203.

¹⁵ Vas Megyei Levéltár, Vas vm. áll.biz. jkv. 1865. okt. 9.

¹⁶ OL Htt. 1865–II–15–83 732.

a főispán kinevezéséről,¹⁷ a szeptember 17-i királyi leiratot az országgyűlés összehívásáról,¹⁸ valamint a Helytartótanács 73 991/1865. sz. leiratát az 1861. november 5-én felosztatott bizottmányok még egyszeri összehívásáról a választókerületek megállapítása és a központi választmány megalakítása végett. Mindezekről Csengery Imre, a vármegye alkotmányos főjegyzője nyilatkozott. Mint mondta: 1861-ben kevesebb volt a remény, mégis bizakodó volt a hangulat; 1865-ben „közelebb szemléljük a reményt az eredményhez, és mégis sötét komolysággal találkozunk, és nyomott hangulat tartja elfoglalva a kedélyeket”. Mintha már valaminek eleve híját éreznék. E hangulatváltozás oka: „a törvényhatóságok, melyek 1861-ben friss és új életre kelve működtek, 1865-ben még helyreállítva nincsenek”. Lándzsát tört a vármegyei törvényhatóságoknak az 1848:XVI. tc. szerinti visszaállítása mellett. Igényelte a független felelős minisztériumot is. A bizottmány azonban enélkül is kénytelen előkészíteni az országgyűlési választásokat. Óvást javasolt a bizottmány jogainak az 1848:V. tc.-beli hatáskörére való leszűkítése ellen. A megye éppen az országgyűléstől várhatja helyreállítását.

A bizottmány ily értelemben hozta meg végzését. Csak két megoldás között választhatott: vagy semmibe nem avatkozik a teljes visszaállítás nélkül, vagy pedig „illy egyoldalúlag is foglalja el a számára legalább egy részben megnyílt törvényes tért”, s közreműködik az országgyűlés megalkotásában. Ha óvással is, a tevékenységet választotta, hangsúlyozva, hogy „innen jövőre nézve következtetés ne vonathassék”.

A választókerületeket meghagyták 1848-i és 1861-i alakjukban. Várad-Velence és Várad-Várallya választópolgárai, akik az 1848:V. tc. szerint Nagyváradtól elválasztva a megyébe, közelebről a *bihari* választókerületbe „olvasztattak”, ám időközben „Nagyvárad városával közigazgatási és törvénykezési tekintetben egyesítve lőnek”, s már 1861-ben is a várossal választottak, nem kívántak a bihari kerületbe tartozni, sőt odacsatolásuk ellen eleve tiltakoztak is. „A megye közönsége – hangzott a végzés – törvényt védő szerepe ellen vétene akkor, ha magát följosítottnak érezné arra, hogy bárkit is törvényes kötelezettsége alól feloldozzon.” Ezért a kérelmezőket az országgyűléshez utasították.¹⁹

Megalakították a központi választmányt, és az 1861-i törvényes alispánt, Miskolczy Lajost állították élére. Helyettesei ugyancsak az alkotmányos második és harmadik alispán: br. Gerliczy Félix és Ambrus János lettek.²⁰

A vármegyék mondhatni kötelességszerűen tették a dolgukat, s lelkesedést alig tapasztalni; e tekintetben Sáros vármegye volt a kivétel, ahol – a törvényekhez való ragaszkodás hangsúlyozása mellett – lelkesen fogadták az országgyűlés összehívását. A Hajdú kerületnek már 1862-ben helyreállított, Sillye Gábor elnökölte közgyűlésen pedig a királyhoz való hűségnek adta tanújelét.

A *szabad királyi városok* több esetben nem támasztottak kifogásokat; közgyűléseik (képviselő-testületeik) inkább bizakodtak az összehívott országgyűlésben.

¹⁷ Lásd 16. lj. 1865-II-15-82 453. (A fölhívott kancelláriai szám: 14 941.)

¹⁸ Lásd 16. lj. A hivatkozott kancelláriai szám: 14 462.

¹⁹ Lásd 16. lj. 82 453.

²⁰ Lásd 16. lj. 82 453.

Pest, Kassa, Pécs és Debrecen sorolható ide; ezekben a provizórikus polgármesterek voltak az irányadók. A két utóbbi helyütt a városházára még a nemzeti zászlót is kitűzték. Sopron viszont a vármegyékhez hasonlóan óvott. Figyelemre méltó Versec esete, ahol a német és szerb nemzetiség közgyűlési tagjai paritásos alapon egymás nemzettársait ajánlották a központi választmányba.

Az önálló választókerületet alkotó rendezett tanácsú városok képviselő-testületeinek magatartása a megyéjükéhez igazodott. Általában kritikus volt; nemegyszer óvtak is.

Miután e városokban is a tanácsot a képviselő-testület (közgyűlés) részének tekintették, kérdésessé válhatott, hogy a provizórikus vagy az 1861-i alkotmányos tanács vesz-e benne részt. Kapy Ede Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni helyettese a „három városhoz” küldött iratában kifejezetten a hivatalban lévő provizóriumi tanács közreműködését igényelte. Kecskemét képviselő-testülete 1865. október 2-án óvott is az 1861-i tanács meg nem hívása miatt. Az előző napon, Nagykőrös képviselő-testülete is óvott, mivel magát az országgyűlés összehívásának módját is törvényellenesnek tartotta. Cegléden a provizórikus tanács – nyilvánvalóan a vele szemben megnyilvánuló bizalmatlanság okából – eleve lemondott a központi választmányban való részvételről.

Figyelemre méltó az óvó Szabolcs vármegye szellemét átvevő Nyíregyháza esete. Az 1865. október 2-i „alkotmányos képviselői gyűlésen” Újhelyi Róbert 1862-ben kinevezett provizórius polgármester „anélkül, hogy az elnöki széket elfoglalná – oldalról, félreállva” terjesztette elő a királyi meghívólevelet. A főispáni értesítéssel együtt azt „a gyűlésterem asztalára letéve”, „nehogy a törvények és alkotmányos jogok megsértését kövesse el”, visszavonult. Ezt a testület kedvezően fogadta, a Helytartótanács viszont a főispán útján megróttá érte. Az elnöklést azonnal Meskó Sámuel 1861-i polgármester vette át. Fölolvasták és beiktatták a királyi meghívólevelet, szintúgy a főispán által továbbított *73.991. sz. leiratot*, amely közölte az 1861. január 7-i választási rendszabályt is. A jogfolytonosság alapján megválasztották az *1848:V. tc.* alapján működő központi választmányt. Fájlták, hogy sem az ország integritása, sem a megyék és más helyhatóságok önálló, szabad működése nincs helyreállítva, „pedig csak ezen helyhatóságok szabad nyilatkozatai adhatnak meg [alakíthatnák ki] a közvéleményt, a megszorított jelen sajtóviszonyok közt az országgyűlés megtartására nézve is, mely közvélemény figyelembe vételével lehet csak az ország és a nép érdeke teljesen kielégítve s a béke és egyetértés helyreállítva”. Éppen ezért elvárták az országgyűléstől, hogy „a megyék és helyhatóságok helyreállításának kieszközlését legelső teendői közé sorolandj[a]”.²¹

Csongrádban jól alakultak a dolgok. Tomcsányi József főispán az 1865. október 5-én Szegváron tartott állandó bizottmányi ülésen egyszerűen behelyettesítette tisztségébe a két volt alispánt, megoldva ezzel a központi választmány elnöklését. Szentesen és Csongrádon az 1861-i képviselő-testület és tanács együtt alakította meg a központi választmányt; a Helytartótanács előadója a jegyzőkönyvre maga is

²¹ OL Htt. 1865–II–15–83 337., 83 164.

rírta, hogy Csongrádon még *ad hoc* tisztválasztás is volt, s az ez ülésre választott polgármester elnökölt.

A két választókerületet alkotó szabad királyi városban, Szegeden ez nem ment ilyen egyszerűen.

Az akkori vidéki lapok egyik legkiválóbbikának, a Szegedi Híradónak hasábjairól hű képet kapunk az 1865. évi választások előkészületeiről és lezajlásáról. A lap azonnal közölte az országgyűlési meghívólevelet, amely „nem kis izgalomba hozta Szeged városát”. Szinte hullámmozgott a tömeg a Széchenyi téren. „A városházát és Burger [Zsigmond könyvtár] boltját egész nap ostromolták a külön ivre nyomott leiratért, mely ingyen osztatott ki a nép közt.” A kaszinó kezdeményezésére este kivilágították a várost. „A nép példásan viselte magát.”²²

Wöber György forradalom előtti főbíró s az önkényuralom kezdetén volt polgármester személyében új királyi biztost kapott a város. Bár szigorúan tartotta magát a kapott utasításhoz, igyekezett szót érteni az 1861-i városi képviselőkkel is; október 1-jén *magánértekezletet* tartott nekik. Ezen előadta: „a kormányi rendelet szerint a képviselői gyülekezetben a város ideiglenes polgármestere elnököl s az [1861-i] alkotmányos tisztviselők abból kihagyatnak”. Kárász Benő, a Város egyik notabilitása – Csongrád vármegye 1848/49-i főispánja – engedékenynek mutatkozott, mondván: „miután már úgysem állunk a törvényes téren, szükségből itt is engedhetünk.” A szerkesztő által is főntartással fogadott e belenyugvó nézetet vallotta – többek között – Réh János ügyvéd, későbbi polgármester (1867–1871), Kreminger Antal belvárosi plébános és Zsótér Andor tekintélyes polgár is. Velük szemben *ellenzéki szellemben* érvelt az 1861-i tanács két oszlopos tagja: Bérczy Antal volt főkapitány és Ligeti Dániel ügyvéd, egykori tanácsnok (1867-től a Réh János vezette tanács majdani főbírája), valamint Burger Zsigmond, a helybeli kereskedők testületének vezetője. Az 1848-i törvények maradéktalan megtartása mellett ezzel is érveltek: „ha követeink nem választatván a törvény valóságos értelmében, az országgyűlési vizsgáló bizottmány által el nem ismertetnének”. Véleményükhöz többek csatlakoztak, köztük Bakay Nándor, aki az 1861-ben a törvényre tett képviselői esküre is hivatkozott.

A vitában a királyi biztos konokul kitartott a rendelet mellett, még abba sem egyezvén bele, hogy „legalább az elnök legyen a képviselő-testület egyedüli törvényes elnöke, a 61-iki polgárnagy”: Osztrovszky József. „Nevezetes volt még Pálffy Ferenc [1872 utáni polgármester] azon nyilatkozata, hogy szükségből fogadtassék el a nyújtatott tér, de ünnepélyes óvás mellett.” A képviselők mégis csak a provizórium polgármestere, Taschler József elnöklete alatt ülhetek össze. „Lényeges volt még Bérczy Antal és Ligety Dániel [...] azon követelése, hogy a központi bizottmányhoz [választmányhoz] elnököt a képviselők tetszés szerint szabadon választ-hassanak.”

„Nincs szándékunk irányt adni a város oly testületének, melyet népe választott – fejezte be tudósítását a névtelen cikkíró –, de azt be kell vallanunk, hogy maga

²² *Szegedi Híradó*, 1865. szept. 24.

a tanácskozmány megérezte, hogy az ellenzék, mely világos törvényekre hivatkozott, fejtelten áll, ha nincs jelen az alkotmányos tisztikar.”²³

Az október 5-i csonka közgyűlés tehát a hivatalban lévő polgármester, Taschler József elnökletével zajlott le; mellette Órhalmy Lajos látta el az eseti (*ad hoc*) jegyzői funkciót. Tóth István képviselő szerint „a jelenlegi képviselői gyűlés magát egészen törvényesnek nem érezheti, miután sem törvény szerinti elnöke nem elnököl, sem kiegészítő része, a 61-iki tisztikar a gyűlésben részt nem vehet”. Szigorú törvényesség alapján tulajdonképpen föl kellene függesztenie működését, ám „az előleges értekezlet alkalmával a képviselőség azon elvből kiindulva, hogy az országgyűlés szerkesztése elébe akadályok általa ne gördítessenek, a nyújtott tért elfoglalta”. Indítványára a testület többségi határozattal *jogfenntartó óvással* élt.

A központi választmány összetétele körül volt némi bizonytalanság. A városban az a *balhit* is elterjedt, hogy 1861-i tisztviselők ide sem választhatók be. Végül is az 1861-i választmányi tagok közül csak néhányan maradtak, hiszen volt, aki meghalt vagy elköltözött, esetleg elveszítette a közönség bizalmát. A választmány Osztróvszky József 1861-i polgármester-polgárnagy elnökletével a legkiválóbb szegediekből alakult újjá.²⁴

Erdélyben, ahol – mint láttuk – 1866 első hónapjaira tolódtak át a pesti országgyűlésbe való képviselő-választások, a Királyhágón inneni Magyarországéihoz képest más problémák voltak. Az uniót kezdettől ellenző románság képviselői császárhűségüket hangoztatva csak azért vettek részt a választásokban, nehogy Erdély képviselő nélkül maradjon.

Elleneztek az uniót s óvtak is a választás ellen Kóhalom széken, Szászváros széken, valamint Naszód vidéken és Fogaras vidéken. Utóbbi helyütt választókerületi ügy is fölmerült, minek lényege: Fogaras magyar és német választóinak a voksolás megnehezítése azzal, hogy a vidék székvárosa maga nem lehetett választókerületi főhely.

A két-két képviselőt választó törvényhatóságokban az *1848:II. tc.* szerint eldönthető volt: az addigi rendi követválasztási gyakorlatot fönntartva egyszerre, a székvárosban tartják-e a választást, s ez esetben minden választó két-két voksolatot ad le, avagy választókerületenként bonyolítják a voksolást. Általában az utóbbi mellett döntöttek; az 1848-i választókerületi beosztást is egyedül csak Kolozs vármegye változtatta meg.

A két képviselőnek egyszerre való választását Marosvásárhely és Udvarhely szék közgyűlései határozták el. Utóbbi helyütt komoly csatározások voltak ezen a már 1848-ban is fönntartott megoldás körül. Ehelyütt ezeket nincs módom föloldani.

Előadásomban az 1865–1868. évi országgyűlés összehívásának és a választások előtti első közjogi mozzanatának folyamatát vázoltam. S itt, a nulladik órában megállok, hiszen maguk a választások, az országgyűlés összeülése és hároméves törvényhozói tevékenysége messze vezetne. Már az elmondottak alapján is megállapíthatom, hogy ezek az előkészületek a kormányzatot és a hongyűlésre készül

²³ X.Y.Z.: „Az október 1-jén tartott képviselői magánértekezlet” *Szegedi Híradó* 1865. okt. 5.

²⁴ Névsora is e tudósításban: Szegedvárosi képviselői gyűlés. Szeged, okt. 7. 1865. *Szegedi Híradó* 1865. okt. 8. Vö. A képviselőgyűlés jegyzőkönyvének 2-ik pontja. *Szegedi Híradó* 1865. okt. 12.

honfiakat egyaránt kielégíthették. Ami pedig az alkotmányos helyhatósági testületek ez egy alkalomra való összehívását illeti, folyamatos tevékenységük másfél esztendő múltán, 1867 tavaszán állt helyre.

A *genius loci*. E nagy szürke ház, amelyben a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudomány (most már csak Jogtudományi) Intézete is székel, egykoron a Helytartótanács, 1867-től pedig a Belügyminisztérium palotája volt. Sokat jártam itt szegedi barátaimnál vagy éppen az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának s Magyar Jogtörténeti Bizottságának ülésein.

A Budára II. Józseftől 1785-ben áthelyezett Helytartótanács székhelyén 1790/91-ben, 1792-ben és 1807-ben *diéták* is voltak. Erre a történeti topográfia szerint régi budai Országházra vall maga az Országház utca.

Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868 (1999) c. könyvemnek²⁵ az Előszavában magam is idéztem azt az 1861. február 14-i kancelláriai leiratot, amely emígyen indokolta az országgyűlésnek nem a törvény szerinti Pestre (1848:IV: tc.), hanem Budára való összehívását:

„mivel Buda városa, ahol a törvényhozási tanácskozás kellékeinek megfelelő helyiségekkel ellátott *országház* létezik, különben is az ország középpontjában fekvén, Ő cs. kir. Felsege azzal, hogy az országgyűlést ide, nem pedig az ország egyik szélső határán fekvő Pozsony városába hívatta öszve, az országlakosok e részbeni érdekei iránt már amúgy is legfelsőbb figyelmét tanúsítani kegyeskedett.”²⁶

Az 1861-i csonka hongyülés kompromisszum alapján a budai királyi várban való megnyitás után Pesten ülésezett: a főrendi ház a Lloyd-palotában, a képviselőház pedig a Nemzeti Múzeumban. Az 1848:IV. tc. szerinti Pest 1865-ben már eleve nem okozott nehézségeket.

Előadásom alapját közzétételre szánt, valamivel bővebb tanulmányom képezi, melynek mottóját Kovács István 1988/1989-beli tanulmányából vettem. A magyar alkotmány történeti folytonosságát hangsúlyozva írta: „Az új alkotmánynak erre figyelemmel kell lenni.” *Máig érő alkotmánytörténelem* (2002) c. gyűjteményes kötetem írásaiban, mely könyvet emlékének ajánlottam, magam is ezt vallottam.²⁷ A valódi és nem a jelszavas történetiség szellemében!

Szegedi karunk egykori akadémikus professzorára, aki a nyolcvanas években a magyar jogtörténeti bizottságot is elnökölte, mentoromként ehelyütt is hálával emlékezem.

A hetvenes évek végén – Bihari Ottóval együtt mint az egykori debreceni jogi kar neveltjei, Flachbart Ernő tanítványai – kezdeményezték a *negyedik jogi kar* helyreállítását, felállítását. Az indíttatást neki is köszönhettem, hogy Miskolcon keresztül (1981–1988/91) s folytonosan szegedi háttérrel, ha átmenetileg is (1995–2000),

²⁵ Adatai a 2. l.j.-ben. Tanulmányomban javarészt ebbéli eredményeim összegzését írtam meg.

²⁶ OL Htt. 1861–II–10–10 229.

²⁷ RUSZOLY József: *Máig érő alkotmánytörténelem. Írások és interjúk* (Szeged: Bába Kiadó 2002). Vö. RUSZOLY József: „és így is a mi korunk”. *Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez 1944–1949* (Budapest: Püski 2006).

visszajuthattam Debrecenbe. A szegedi tanszékkel együtt e két kar – átvitt értelemben – munkásságom része. E két évtizednyi „kalandozás” máig meghatározza életemet, életünket.

FÜGGELÉK

HELYTARTÓTANÁCSI ÉS KANCELLÁRIAI IRATOK AZ 1865–1868. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS ÖSSZEHÍVÁSÁHOZ

1.A MAGYARORSZÁGI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS ÖNÁLLÓ VÁLASZTÓKERÜLETET ALKOTÓ RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK (MEZŐVÁROSOK) KÖZÖNSÉGÉNEK

1865. szeptember 21.

Tárgy: Legkegyelmesebb Kir. Leirat melylyel a magyar országgyűlés folyó évi December hó 10-ik napjára egybe hivatik

- I. valamennyi vármegye,
- II. Jász-kun kerületek,
- III. Hajdu kerület
- IV. Kővár vidéke,
- V. valamennyi Sz. Kir. város
- VI. és a következő városok: közönsége
 - 1. Baja
 - 2. N. Becskerek,
 - 3. Békés,
 - 4. Jász-Berény,
 - 5. Hajdúböszörmény,
 - 6. Csongrád,
 - 7. Békés-Csaba,
 - 8. Czepléd,
 - 9. Eger,
 - 10. Félegyháza,
 - 11. Gyöngyös,
 - 12. Gyula,
 - 13. Halas,
 - 14. Kecskemét,
 - 15. Nagykikinda,
 - 16. Nagy-kőrös,
 - 17. Makó,
 - 18. Miskolcz,
 - 19. Nyíregyháza,

20. Pápa,
21. Szarvas,
22. Szentes,
23. Nagyvárad,
24. Hold-mező-vásárhely,
25. Versecz,
26. Zenta.

I–VI.

/: Ő Cs. 's apost. kir. Felsege atyai szívénak azon élénk ohajtása által vezéreltetve, hogy a'függő közjogi's anyagi jólétét érintő egyéb nagy fontosságú kérdések az ösz [össz-] birodalom életföltételeinek komoly méltánylása mellett mielőbb törvényes megállapodást nyerhessenek, f. évi Szent Mihály hó [szeptember] 17^{kén} 14 462 sz. a. kelt legfelsőbb k.k. leírata a magyar országgyűlést folyó évi Karácson hó [december] 10-ik napjára Sz. Kir. Pest városába egybehívandónak, 's a követválasztásra nézve az 1861-ik évi Boldogasszony hó [január] 7^{én} kelt legmagasabb elhatározással megállapított választási rendszabályt, mellynek szövege mellékelten közölte-tik, ezúttal is alkalmazandónak elhatározván – 's e' végből királyi legfőbb hatalma[nál] 's hatóságánál fogva legkegyelmesebben megengedni méltóztatván, hogy az 1861-ik évi Szent András hó [november] 5-en kelt legfelsőbb elhatározása folytán felosztatott

- I. megyei bizottmány,
- II–III. kerületi képviselő [testület],
- IV. vidéki képviselő [testület],
- V–VI. városi képviselő-testület

az 1848-ik évi V-ik törvényczikk 7-ik §-ában érintett közgyűlések helyettesítésé-ül a választó kerületek 's központi választmány megalkotása végett egybehíva-sanak, legkegyelmesebben megparancsolani méltóztatott, miszerint a választások foganatosítása tekintetéből a kellő törvényes intézkedések haladéktalanul eszkö-zöltessenek. ./

Mely legkegyelmesebb királyi parancsolat tartalma szorgos tellyesítés végett /:Czím:/ azon hozzáadással közöltetik, hogy a követválasztók összeírásához kívá-nató nyomtatott táblás jegyzékek megfelelő arányban utólagosan fognak közöltetni.

Budán 20/9 865

Novák

2. RENDELET A FŐISPÁNOKNAK ÉS SZABAD KIRÁLYI VÁROSI BIZTOSOKNAK

1865. szeptember 21.

Valamennyi főispányok [főispánok!], sz. k. városi biztosok

Elnökileg

M. K. udv. főkorlátnok úrnak f. évi Szept. hó 18-án kelt a' (czimedhez) intézett köriratával egybehangzólag értesitem (czimedet), hogy az országgyűlési választások előkészítésére vonatkozó f. é. Sz. Mihály [szeptember] hó 17-én 14 462. sz. n. kelt l. f. k. k. kegyelmes leirat a m. k. Httó Tanácsnak f. hó September hó 21-en 73 391 sz. a. kelt intézvényével a (czimed) kormányzása alatt álló

I. megye,

II. kerület,

III. vidék,

IV. város

közönségének megküldetvén Czimedet, hogy a fennidézett korlátnoki köriratban elősorolt esetek szerinti eljárás tekintetéből annak saját kezeihez leendő átvétele iránt a kellő intézkedéset eleve megtenni ne terheltelessék.

Kelt [21/9]

3. RENDELET AZON MEGYÉK FŐISPÁNJAINEK, VALAMINT FŐKAPITÁNYOKNAK ÉS KERÜLETI BIZTOSNAK FŐISPÁNI HELYTARTÓINA, MELYEKBE ŐNÁLLÓ VÁROSI VÁLASZTÓKERÜLETEK VOLTAK

1865. szeptember 24.

Elnökileg

1. Bács megye főispáni helytartójának

2. Torontál megye

3. Békés megye főispánjának

4. Jászkun kerület s

5. Hajdú kerület főkapitányának

6. Csongrád megye

7. Pest megye

8. Heves megye főispán helytartójának

9. Nagykikinda kerület kir. biztosának

10. Csanád megye főispánjának

11. Borsod megye főispánjának

12. Veszprém megye főispánjának

13. Szabolcs megye főispánjának

1–13.

/: Szó szerint azonos az 1. sz. iratfogalmazvány kijelölt részével. A I–VI. fölsorolás helyén egyszerűsítésként mégis ez áll: *megyei bizottmányok és városi képviselő testületek.* :/

A vármegyék[et] és sz. kir. városokat illetőleg eme legfelsőbb kir. parancsokat tartalmához képest kellő intézkedések már megtehetnék, de mintegy az ebben idézett fen[n] mellékelt választási rendszabályok 5. §-ának A. pontjához képest a ' *Czimed* kormányzása alatt álló megyében kebelezett

1. Baja és Zenta
2. N. Becskerek
3. Békés, Békéscsaba, Gyula és Szarvas
4. Jász-Berény, Félegyháza és Halas
5. Hajdú-Böszörmény
6. Csongrád, Szentes, Hold-mező-vásárhely
7. Czepléd s Nagykőrös
8. Eger 's Gyöngyös
9. Nagykikinda
10. Makó
11. Miskolcz
12. Pápa
13. Nyíregyháza

1–13.

város (városok) is saját követküldési joggal van (vannak) felruházva; – felhívatik (czimed), miszerint ezen kir. leirat tartalmának kihirdetése és a választásoknak eme városban (városokban) leendő haladéktalan foganatosítása tekintetéből a kellő törvényes intézkedéseket azonnal megtenni, s a mennyiben a nevezett város(ok) jelenlegi szervezeté(ük)nél fogva az e részbeni kívánalmak pontos teljesítése iránt aggályok merülhetnének fel, az elkerülhetetlenül szükségesnek mutakozó kormányzati intézkedések iránt tüzetes javaslatát ide mielőbb felmutatni szíveskedjék.

Novák

Budán 22/9 865

OL Htt. 1865–II–73 991. Három iratfogalmazvány a M. kir. Helytartótanács palliumain és a kapcsolódó pótíveken. Az első mellett lehető föl a 14 462 számot viselő királyi összehívó levél, melyet kicsinyített hasonmásban közlök.

14402. 58

ELSŐ FERENCZ JÓZSEF

Isten kegyelméből ausztriai császár,

Magyar Cseh, Illatics és Ladomér országok Apostoli,
ugy Lombardia Velence és Illyria**KIRÁLYA,**

Ausztria főhercege sbt.

Tisztelendő, Tisztelendő, Nagyságos és Vitéz
kedvelt Hűbeink!

Alkui szívünk azon elénk írhajtása által vezéreltetve,
hogy a fuggó közjogi, s kedvelt Magyarországnak szel-
lemi, s anyagi jólétét érintő egyéb nagy fontosságú köz-
disek összbizodalomunk életfeltételeinek, s az ország érdekei,
nek komoly méltánylása mellett mielőbbi törvényes meg-
oldást nyerhessenek, a magyar országgyűlést folyó évi ka-
rácsonho' tízedik napjára szabad királyi Tiszt városunk-
ba egybehivandónak, s a követ választásra nézve az 1801
évi boldogasszonyho' 7^{ik} kelt kegyelmes elhatározásunkkal
megállapított választási rendszabályt ez uttal is alkalmas-
zandónak elhatározánk: Mivigből királyi legfőbb hatal-
munk, s hatóságunknál fogva kegyelmesen megenged-
jük, hogy az 1801 évi szentandrásho' 5^{ik} kelt elhatáro-
zásunk folytán felszlatott megyei bizottmányok,
és szabad királyi városi képviselő testületek az 1808.
V. törvényczikk 7^{ik} §-ában érintett közgyűlések helyette,
sitisül a választó kerületek, s központi választói bizott-
mány megalakítása végett egybehivathassanak, Hívig-
teknek ezennel komolyan meghagyván, és parancsol-
ván, hogy a választások fogantatása tekintetéből

a/

GÖTTSCHE LOWE

a költő törvényes intézkedéseket haladéktalanul meg-
tenni kötelelőjének ismeryétek. Köztök egyiből
császárú királyú kegyelműnk is kegyelműnkkel
állandóan hájlandók maradtunk. Költ. birodalmi fő-
városunkban Bécsben Ausztriában szentmihály hó
tizenhetedik napján, ezernyolcz száz halvanötödik éhen.

Gerencsár György

Majláth György

Barthos János